

Michał Najman

ORCID: 0000-0001-8207-8458

Uniwersytet Łódzki

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.48.4>

Przestępstwo znieważenia zwłok i grobu w polskich kodeksach karnych z 1932 i 1969 roku

JEL Classification: K10, K14

Słowa kluczowe: zwłoki, grób, znieważenie

Keywords: corpse, grave, insult

Abstrakt: W artykule przedstawiono, w jaki sposób kryminalizowane były zachowania skierowane przeciwko zwłokom ludzkim lub miejscom ich spoczynku w Polsce w XX wieku przed wprowadzeniem obowiązującego obecnie kodeksu karnego. Przeanalizowano regulacje prawno-karne obowiązujące na ziemiach polskich do 1997 roku, to jest w kodeksach karnych z 1932 i 1969 roku. Ewolucja ustawowego przedmiotu ochrony, to jest umiejscowienia danych przestępstw w ustawach karnych, wskazuje bowiem na niewypracowanie rozwiązań co do określenia przedmiotu ochrony danych przestępstw. Ustawodawca nie jest władny określić, co jest chronione kryminalizacją znieważenia zwłok lub grobu, o czym świadczy umieszczenie w obecnym kodeksie karnym omawianego przestępstwa w grupie przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu, który za W. Wolterem, jest ogólnym przedmiotem ochrony wszystkich przestępstw. Artykuł ma charakter przeglądowy, a jego celem jest streszczenie stanu wiedzy o danym przedmiocie. Ma również zachęcić do podjęcia dyskursu w tym temacie, a także uświadomić odbiorców, że prawo jest społeczną instytucją zmienną co do formy i treści wraz ze zmianami uwarunkowań społeczno-kulturowych.

The crime of insulting a corpse and a grave in the Polish criminal codes of 1932 and 1969

Abstract: The article presents how behavior offending human corpses or their resting places was criminalized in Poland in the 20th century, before the introduction of the Criminal Code currently in force. Criminal legal regulations in force on Poland until 1997, — the Criminal Codes of 1932 and 1969, are analyzed. This is because the evolution of the statutory subject of protection, within the meaning, the location of the crimes in question in the criminal regulations, indicates the fact of ambiguity and undeveloped solutions as to the definition of the subject of protection of the crimes in question. The legislator is not able to determine what is protected by the criminalization of insulting a corpse or a grave as evidenced by the placement of the crime in question in the

current Criminal Code in the group of crimes against public order which, according to W. Wolter, is the general subject of protection for all crimes. The article is of an overview nature, and its purpose is to summarize the state of knowledge on the subject. It is also intended to encourage discourse on the subject, and to make the audience aware that the law is a social institution and changeable in form and content with changes in socio-cultural conditions.

Wstęp

Zachowania skierowane przeciwko zwłokom lub miejscom ich spoczynku uznawane były od czasów najdawniejszych za jedno z najgroźniejszych przestępstw niosących za sobą poważne skutki dla całej społeczności. Uważano bowiem, że naruszenie ciała człowieka po śmierci narusza ład pomiędzy światem ludzkim a innym (światem boskim, duchów, dusz zmarłych). W wielu współczesnych ustawodawstwach takie uzasadnienie kryminalizacji zachowań naruszających zwłoki lub groby funkcjonuje do dziś. Na ziemiach polskich również było ono obecne, między innymi w Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) i Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Jednak w kodeksie karnym z 1932 roku uznano, że taka argumentacja nie przystaje do rzeczywistości. Jako przedmiot ochrony wskazano porządek publiczny. Stan ten zmienił się jednak po wprowadzeniu kodeksu karnego z 1969 roku. Powrócono w nim do pierwotnego określenia przedmiotu danych przestępstw, to jest związanego z religią.

Współczesna regulacja omawianego typu przestępstw zawarta została w art. 262 k.k. Zgodnie ze wskazanym przepisem, kto znieważa zwłoki, prochy ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch (§ 1), a kto ograbia zwłoki, grób lub inne miejsce spoczynku zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu (§ 2). Jako jej przedmiot ochrony tak jak w k.k. z 1932 roku wskazano porządek publiczny. Analiza przestępstw znieważenia zwłok i grobu uregulowanych w k.k. z 1932 i 1969 roku pozwala wyjaśnić kształt obecnej regulacji. Omówiono przede wszystkim kwestie związane z przedmiotem wskazanych przestępstw, ich stroną przedmiotową (czynność wykonawcza, okoliczności modalne, skutkowość) oraz podmiotem i stroną podmiotową. Pominięto natomiast rozważania na temat określenia co do przedmiotu czynności wykonawczych (pojęcia zwłok, prochów ludzkich, miejsca ich spoczynku), jak również szczegółowe omówienie przedmiotów ochrony (porządek publiczny, wolność sumienia i wyznania, uczucia religijne). Analiza jedynie sygnalizuje, że niejednołitość w określeniu przedmiotu ochrony polega na uznaniu za przedmiot ochrony raz dobra zbiorowego, zaś innym razem dobra indywidualnego.

Grupa zachowań przestępczych wykonywanych na zwłokach jest niezwykle szeroka. Obejmuje ona zarówno zachowania realizujące znamię ich znieważenia, jak i czyny, którym takiego znamienia przypisać nie można (na przykład sekcja zwłok w postępowaniu karnym czy też pobranie narządów *ex mortuo*). Niniejsze

opracowanie odnosi się wyłącznie do analizy dogmatycznej przestępstw znieważenia (w rozumieniu omawianych regulacji) fizycznych pozostałości człowieka (zwłoki/prochy ludzkie) oraz miejsca ich spoczynku w aspekcie historyczno-porównawczym. W analizie pominięto kwestie kulturowe determinujące szczegółowe określenie zachowań uznawanych w badanych regulacjach za znieważające zwłoki lub miejsce ich spoczynku.

Przestępstwo zbezczeszczenia zwłok lub grobu w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 roku Kodeks karny (tak zwany Kodeks karny Makarewicza)

Przestępstwo znieważenia zwłok było penalizowane w tak zwanym Kodeksie karnym Makarewicza w art. 168 i 169¹. Zgodnie z tymi przepisami, kto znieważa zwłoki ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego albo złośliwie przeszkadza pogrzebowi lub obrzędowi żałobnemu, podlega karze aresztu do lat dwóch, oraz kto zabiera z posiadania osoby uprawnionej zwłoki ludzkie lub ich części, podlega karze aresztu do sześciu miesięcy lub karze grzywny.

Ustawowym przedmiotem ochrony był porządek publiczny. Warto zauważyć jednak, że w przypadku znieważenia cmentarza jako miejsca spoczynku zmarłych oraz miejsca przeznaczonego do wykonywania obrzędów religijnych dochodziło do rzeczywistego właściwego zbiegu przepisów art. 168 i 173 k.k.² W tej sytuacji stosowano konstrukcję eliminacyjnego zbiegu przepisów i czyn kwalifikowano z przepisu przewidującego najsurowszą karę, to jest z art. 173 k.k.³, niezależnie od naruszonego dobra prawnego. Pozwala to stwierdzić, że pobocznym przedmiotem były również uczucia religijne.

Czynnościami sprawczymi były znieważenie zwłok ludzkich lub miejsca spoczynku zmarłego oraz złośliwe przeszkadzanie pogrzebowi lub obrzędowi żałobnemu (art. 168 k.k.), jak również zabranie z posiadania osoby uprawnionej zwłok ludzkich lub ich części (art. 169 k.k.). Środki wyrazu, jakie zostały przez sprawcę użyte do znieważenia, są obojętne⁴. Znieważenie to zachowanie uwłaczające

¹ Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571. W tej części skrót k.k. odnosi się do wskazanego kodeksu.

² Artykuł 173: „Kto publicznie lży lub wyszydza uznane prawnie wyznanie lub związek religijny, jego dogmaty, wierzenia lub obrzędy albo znieważa przedmiot jego czci religijnej lub miejsce przeznaczone do wykonywania jego obrzędów religijnych, podlega karze więzienia do lat 3”.

³ M. Mozgawa, *Zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2016, s. 403; J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 176, 271–272.

⁴ J. Raglewski, *Komentarz do art. 216 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, red. A. Zoll, 2013, LEX, nr 172346; M. Mozgawa, *Komentarz do art. 262 k.k.* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2015, LEX nr 486987.

godności, mające poniżyć i w ten sposób sprawić przykrość⁵. Za powszechnie przyjmowanym w doktrynie stanowiskiem, że typ przestępstwa znamieny tymi samymi znamionami jak inny typ przestępstwa (typ podstawowy) oraz dodatkowym znamieniem modyfikującym jest typem zmodyfikowanym (kwalifikowanym lub uprzywilejowanym) dla przestępstwa z typu podstawowego⁶, przyjąć należy, że przestępstwo znieważenia zwłok lub miejsca spoczynku zmarłego było typem kwalifikowanym przestępstwa zniewagi ze względu na znamiona strony przedmiotowej. Znamię kwalifikujące w przypadku zniewagi odnosiło się do przedmiotu czynności wykonawczej⁷. Jak wskazał J. Makarewicz:

Przeszkadzanie polega na stworzeniu takich trudności, które chwilowo lub trwale uniemożliwiają bądź transport zwłok, bądź kupienie się potrzebne dla obrzędu żałobnego. Przeszkadzanie takie nie tylko musi być umyślne, ale ponadto wynikać musi ze złośliwości, z chęci okazania lekceważenia dla zmarłego lub dla zebranych, z chęci dokuczenia⁸.

Występki z art. 168 i 169 k.k. miały charakter powszechny (*delictum commune*). Jak wskazywano w doktrynie, przestępstwo z art. 168 było przestępstwem kierunkowym, które mogło być popełnione wyłącznie z zamiarem bezpośrednim, a zachowanie sprawcy powinno cechować się złośliwością lub chęcią dokuczenia zwłokom zmarłego człowieka, miejscu ich spoczynku lub osobom zebranych w czasie pogrzebu lub obrzędu żałobnego⁹. Pobudki sprawcy nie należały do znamion strony podmiotowej przestępstwa z art. 169 k.k.¹⁰ Jak podkreślał J. Makarewicz: „w przypadku przestępstwa z art. 169 k.k. rozstrzygającą kwestią był brak praw do podjęcia działania polegającego na bezprawnym usunięciu zwłok z posiadania osoby uprawnionej”¹¹.

Przestępstwo znieważenia zwłok i grobu w zamierzeniu ustawodawcy było podzielone na dwie grupy przestępstw — pierwszą, którą cechowała złośliwość, a obejmującą zachowania skierowane „przeciw zwłokom zmarłego człowieka, miejscu ich spoczynku lub postępowaniu z nimi oraz drugą pozbawioną złośliwości i znieważenia trupa, miejsca lub obrzędu”¹². Były to przestępstwa w typach

⁵ R. Paprzycki, *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2015, s. 109.

⁶ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982, s. 20; W. Wolter, *Wykład prawa karnego na podstawie kodeksu karnego z 1969 r.*, cz. 1. Część ogólna, z. 1. *Nauka o ustawie karnej i przestępstwie*, Kraków 1970, s. 29; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 112; L. Lernell, *Wykład prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Warszawa 1969, s. 89; K. Buchała, *Odpowiedzialność za przestępstwa kwalifikowane przez następstwa czynu*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1972, nr 1, s. 20–22.

⁷ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów...*, s. 61–65.

⁸ J. Makarewicz, *Kodeks karny...*, s. 265.

⁹ *Ibidem*, s. 266–267.

¹⁰ *Ibidem*, s. 267.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Podają za: R. Stefański, *Przestępstwo znieważenia zwłok, prochów ludzkich lub grobu (art. 262 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 10, s. 19.

podstawowych i nie miały kodeksowych typów kwalifikowanych lub uprzywilejowanych. Istniały jednak trzy pozakodeksowe typy kwalifikowane wskazanego przestępstwa, w tym jeden multikwalifikowany. W rozporządzeniu Prezydenta RP z dnia 21 października 1932 roku Kodeks karny wojskowy¹³ art. 103 penalizował między innymi ograbienie zwłok żołnierzy. Umieszczony został w rozdziale XII „Przestępstwa w polu przeciwko ludności i mieniu”, co wskazuje na niekonsekwencję ustawodawcy w ustaleniu przedmiotu ochrony przestępstwa zbezczeszczenia zwłok¹⁴. Kolejne typy kwalifikowane danego występkę opisane zostały w dekrete z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa w art. 26 i 27¹⁵. Pierwszy ze wskazanych artykułów penalizował znieważenie lub uszkodzenie zwłok lub miejsca spoczynku żołnierza Wojska Polskiego lub sprzymierzonego albo osoby, która padła ofiarą zbrodniczych działań faszystowskich. Artykuł 27 wskazanego dekretu był typem kwalifikowanym dla art. 26, a tym samym multikwalifikowanym¹⁶ dla art. 168 k.k. Stanowił on, że jeżeli sprawca czynu określonego w art. 26 działa w okolicznościach szczególnie obciążających, podlega karze surowszej¹⁷.

Niejednolicie przyjmowano w orzecznictwie, czy kradzież z grobu lub kradzież zwłok realizowała znamię ich znieważenia. W wyroku z dnia 20 maja 1948 roku¹⁸ Sąd Najwyższy wskazał, że: „kradzież z grobu lub zwłok jest kradzieżą w typie podstawowym i nie stanowi znieważenia zwłok, grobu lub innego miejsca spoczynku zmarłej osoby”. Odmienne stanowisko zajął J. Makarewicz, który wskazał, że „zabór zwłok nie może być kradzieżą”¹⁹. Z kolei Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 19 lutego 1958 roku²⁰ oraz w wyroku z dnia 26 stycznia 1959 roku²¹ orzekł, że rozkopanie miejsca spoczynku zmarłych w poszukiwaniu kosztowności jest

¹³ Dz.U. z 1932 r. Nr 91, poz. 765.

¹⁴ Kodeks karny wojskowy z 1932 roku został uchylony przez Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 roku — Kodeks Karny Wojska Polskiego, który recypował art. 103 Kodeksu karnego wojskowego z 1932 roku do art. 167 (Dz.U. z 1944 r. Nr 6, poz. 27; tekst jedn. Dz.U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107).

¹⁵ Dz.U. z 1946 r. Nr 30 poz. 192.

¹⁶ W doktrynie określane również jako typy wielokrotnie kwalifikowane (T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów...*, s. 94) lub typy o wielostopniowej (spotęgowanej) kwalifikacji (W. Wolter, *Z rozważań nad kwalifikowanymi typami przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 8–9, s. 31–32).

¹⁷ Sankcja z art. 26 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa wynosiła do pięciu lat więzienia lub aresztu, a w art. 27 do dziesięciu lat więzienia.

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 1948 roku, WaK 178/48, LEX, nr 1674301.

¹⁹ J. Makarewicz, *Kodeks karny...*, s. 267.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 1958 roku, IV K 664/57OSN, PG 1958, nr 10, s. 15–16.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1959 roku, IV K 1144/58OSN, PG 1959, nr 4, s. 14.

znieważeniem miejsca spoczynku zmarłych. Tym samym Sąd Najwyższy *impli-cite* podkreślił, że ograbienie może przybierać różne formy. Może być to zabór nieingerujący w miejsce spoczynku lub zwłok, ale może również prowadzić do dezintegracji i zniszczenia miejsca spoczynku. W tym drugim przypadku, jak wskazał Sąd Najwyższy, ograbienie traktować należy w kategorii znieważenia.

Przestępstwo z art. 168 k.k. miało charakter formalny. Podkreślił to Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 25 marca 1938 roku: „do ustawowej istoty [znieważenia] nie należy okoliczność, czy następstwem [...] było czyjeś zgorszenie lub obraza [...]; wystarcza sama możliwość tych skutków, objęta zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym sprawcy”²².

Regulacja z art. 168 i 169 k.k. zawierała szereg uchybień. Wśród czynności wykonawczych wskazane były zarówno te odnoszące się do pośmiertnej ochrony ciała człowieka, jak i te odnoszące się do obrzędów religijnych. Artykuł 169 sugerował również, że ciało człowieka po śmierci staje się rzeczą i tak też powinno być traktowane na gruncie prawa karnego. Ograniczenie czynności polegających na przywłaszczeniu mienia znajdującego się przy zmarłym lub w miejscu jego spoczynku jedynie do „zabrania zwłok z posiadania osoby uprawnionej” powodowało, że za taki czyn sprawca podlegał odpowiedzialności karnej albo za kradzież, albo za znieważenie zwłok. Naruszało to zasadę zaufania do prawa.

Przestępstwo znieważenia zwłok lub grobu w ustawie z dnia 19 kwietnia 1969 roku Kodeks karny

Polski kodeks karny z 1969 roku penalizował znieważenie zwłok lub grobu w art. 197:

§ 1. Kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędom żałobnym albo znieważa zwłoki, prochy ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Jeżeli czyn polega na ograbieniu zwłok albo grobu lub innego miejsca spoczynku zmarłego, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10

oraz w art. 198 *in fine*:

Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny.

Odmienne niż w tak zwanym Kodeksie karnym Makarewicza, ustawowym przedmiotem ochrony była wolność sumienia i wyznania. Takie umiejscowienie danego przestępstwa nie było poprawne, gdyż nakierowanie na naruszenie sfery uczuć religijnych znajdowało się poza znamionami strony podmiotowej, zwłoki ludzkie bowiem nie zawsze są przedmiotem kultu religijnego, a ich znieważenie

²² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 1938 roku, III K 2547/37, LEX, nr 75331.

nie musi być nakierowane na obrazę uczuć religijnych czy wolności sumienia bliskich osoby zmarłej²³.

Czynnościami sprawczymi były złośliwe przeszkadzanie pogrzebom, uroczystościom lub obrzędom pogrzebowym oraz znieważenie zwłok, prochów ludzkich lub miejsca spoczynku zmarłego. Ustawodawca rozwiązał także kwestię kradzieży z grobu lub zwłok, ustanawiając § 2 art. 197 k.k.²⁴, który penalizował ograbienie zwłok albo grobu lub innego miejsca spoczynku zmarłego. Nie zmienił się formalny charakter przestępstwa znieważenia. Rozszerzone zostało określenie przedmiotu czynności wykonawczej także na prochy ludzkie. *Novum* było wprowadzenie do kodeksu czynności sprawczej ograbienia. W doktrynie przyjmuje się, że ograbić oznacza tyle co dokonać zaboru w celu przywłaszczenia, także połączonego z włamaniem do trumny lub grobowca, przedmiotów znajdujących się na zmarłym lub włożonych do miejsca spoczynku zmarłego²⁵; tyle co okraść, czyli dokonać zaboru rzeczy nienależącej do sprawcy w celu jej przywłaszczenia²⁶, a więc przywłaszczyć sobie jakiekolwiek przedmioty znajdujące się przy zmarłym i dla niego przeznaczone lub fragmenty jego ciała²⁷. Ograbianie jest także traktowane jako synonim zaboru²⁸; jak również jako zabranie rzeczy nienależącej do sprawcy, najczęściej w celu przywłaszczenia²⁹. Należy się zgodzić z J. Kochanowskim³⁰, J. Śliwowskim³¹ i R. Góralem³², że w art. 197 § 2 k.k. zawarto typ kwalifikowany przestępstwa znieważenia zwłok. Nie sposób zaaprobować z kolei stanowiska odmiennego, które reprezentują między innymi R. Stefański³³ i T. Bojarski³⁴, głoszącego, że § 2 statuował oddzielny typ przestępstwa. Warto zaznaczyć tu, że § 2 został recypowany ze zmianami do kodeksu karnego z 1997 roku jako art. 262. O ile współczesna regulacja nastręcza trudności w jednoznacznym określeniu, czy art. 262 § 2 kodeksu z 1997 roku stanowi samodzielny typ przestępstwa, czy jest typem kwalifikowanym dla art. 262 § 1 kodeksu

²³ Z. Mirgos, *Przestępstwa przeciwko uczuciom religijnym w polskim kodeksie karnym z 1932 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 37, 1982, nr 1, s. 194–199.

²⁴ W tym punkcie skrót k.k. odnosi się do kodeksu karnego z 1969 roku.

²⁵ A. Lach, *Komentarz do art. 262 KK*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzesek, Warszawa 2016, LEX, nr 513378.

²⁶ D. Gruszecka, *Komentarz do art. 262 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część szczegółowa. Komentarz*, red. J. Giezek, 2014, LEX, nr 168423.

²⁷ Z. Ćwiąkalski, *Komentarz do art. 262 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część szczegółowa*, t. 2. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, red. W. Wróbel, A. Zoll, LEX, 2013, nr 172405.

²⁸ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 487.

²⁹ R. Stefański, *Przestępstwo znieważenia...*, s. 25.

³⁰ J. Kochanowski, *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa w kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 1, s. 62.

³¹ J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1975, s. 438.

³² R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002, s. 423.

³³ R. Stefański, *Przestępstwo znieważenia...*, s. 25.

³⁴ T. Bojarski, *Odmiany podstawowych typów...*, s. 46–47.

z 1997 roku³⁵, o tyle w k.k. zwrot językowy „Jeżeli czyn polega na ograbieniu [...]”, użyty w § 2 art. 197 k.k., ujawniał wprost zamiar ustawodawcy uznania ograbienia zwłok albo grobu lub innego miejsca spoczynku zmarłego za szczególny rodzaj ich znieważenia. Stanowisko to pozostaje spójne z wskazanym powyżej orzecznictwem Sądu Najwyższego³⁶. Nadto koreluje to z uchynieniem dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 roku — Kodeks Karny Wojska Polskiego oraz dekretu z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa z dniem wejścia w życie k.k.

Jeszcze więcej wątpliwości powstawało w sytuacji, gdy przyjęło się, że art. 198 k.k. dotyczył również zbezczeszczenia miejsca spoczynku zmarłego przez publiczne znieważenie miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, na przykład cmentarza. Część przedstawicieli doktryny przyjmowała, że art. 198 k.k. stanowi typ kwalifikowany dla znieważenia zwłok³⁷. Nie sposób było jednak przyjąć, aby między danymi przepisami zachodził zbieg eliminacyjny. Po pierwsze, strona podmiotowa przestępstwa z art. 198 k.k. znamieną była nakierowaniem na obrazę uczuć religijnych (przestępstwo

³⁵ Z. Mirgos zaznacza, że „ograbienie jest przede wszystkim formą jaskrawego, wybitnie negatywnego naruszenia powagi i spokoju zwłok lub prochów ludzkich oraz miejsca spoczynku zmarłego, a przeto także ciężkim ich znieważeniem” (Z. Mirgos, *Ochrona wolności sumienia i wyznania w polskim prawie karnym*, Warszawa 1985, s. 215–216). Uznać za tym należy, że ograbienie jest w zamierzeniu ustawodawcy szczególną, bo materialną, formą zjawiskową przestępstwa znieważenia zwłok. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 września 1987 roku, VI KZP 24/87, LEX nr 20248 orzekł, że między przestępstwem ograbienia zwłok lub grobu a przestępstwem kradzieży zachodzi pozorny zbieg przepisów ustawy, to jest art. 197 § 2 kodeksu karnego z 1969 roku (obecny art. 262 § 2 k.k.) stanowi *lex specialis* w stosunku do kradzieży. Zasadę specjalności stosuje się w przypadku realizacji jednakowych znamion będących składowymi dwóch różnych przestępstw przy jednoczesnym zachowaniu jedności przedmiotu ochrony. Ograbienie zwłok lub grobu nie jest przestępstwem przeciwko mieniu (jak uznaje R. Stefański, *Przestępstwo znieważenia...*, s. 25), a tym samym czynność sprawcza nie musi realizować znamion przedmiotowych przestępstwa kradzieży. Nie ma sensu rozważać, czy pojęcie ograbienia jest tożsame z pojęciem kradzieży, zwłaszcza czy w przypadku ograbienia zwłok lub grobu mamy do czynienia z rzeczą cudzą, a jeśli tak, to kto jest do niej uprawniony. Przestępstwo ograbienia zwłok nie chroni mienia. Ustawodawca, używając określenia „ograbienie”, daje wyraz intencji wskazania, że dla bytu przestępstwa jest tu obojętna sprawa cech prawnych przedmiotu wykonawczego. Przedmiotem ograbienia nie musi być mienie, może nim być rzecz nieprzedstawiająca w chwili czynu żadnej wartości materialnej (M. Flemming, W. Kutzmann, *Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu*, Warszawa 1999, s. 108). Prawnokarnie irrelevantna pozostaje w wypadku ograbienia zwłok lub grobu zarówno wartość rzeczy, jak i to, czy rzecz ową możemy określić jako cudzą (D. Gruszecka, *Pojęcie dobra prawnego w prawie karnym*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty studenckie” 2008, nr 1, s. 148).

³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 1958 roku, IV K 664/57; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1959 roku, IV K 1144/58.

³⁷ J. Kochanowski, *Przestępstwa kwalifikowane...*, s. 62; J. Śliwowski, *Prawo karne...*, s. 438; R. Góral, *Kodeks karny...*, s. 423.

kierunkowe), czego brak w przypadku znieważenia zwłok (art. 197 k.k.)³⁸. Po drugie, przepis wymagał, aby zniewaga miała charakter publiczny. Możliwy był zbieg kumulatywny danych przepisów, na przykład w sytuacji gdy sprawca napisał na murze cmentarza tekst obrażający osobę, która na danym cmentarzu spoczywa. Podobnie jak w k.k. z 1932 roku znieważenie zwłok i grobu było przestępstwem powszechnym.

W kodeksie karnym z 1969 roku powrócono do uznawania przestępstw skierowanych przeciwko zwłokom i miejscom ich spoczynku za chroniące wartości religijne. Pod względem merytorycznym określenia przedmiotu danych przestępstw nastąpił regres. Znieważenie zwłok uznano za równoważne z naruszeniem uczuć religijnych. Na aprobatę zasługuje jednak rozwiązanie kwestii zaboru mienia ze zwłok lub z grobu. Sposób rozstrzygnięcia danej kwestii (uznanie znieważenia zwłok za zabór mienia) nie był jednak odpowiedni, co potwierdziło późniejsze orzecznictwo. Zniewaga jest bowiem przestępstwem intencjonalnym, nakierowanym na wywołanie skutku innego aniżeli przywłaszczenie mienia. Niemniej jednak, niezależnie od kwestii aksjologicznych, rozwiązanie to pod kątem logiczno-językowym eliminowało spory co do określenia strony przedmiotowej danego przestępstwa. Jak się wydaje, przepis z art. 197 § 2 k.k. wprowadzał domniemanie kierunkowego zamiaru sprawcy, to znaczy jeśli sprawca zabierał mienie ze zwłok lub z miejsca ich spoczynku, to zachowanie to winno być uznawane za znieważenie osoby lub miejsca, z których to mienie zabiera, niezależnie od rzeczywistego zamiaru sprawcy. Innymi słowy, udowodnieniu podlegał jedynie zamiar sprawcy co do zaboru mienia, a nie znieważenia.

Zakończenie

Przestępstwa skierowane przeciwko zwłokom ludzkim lub miejscom ich spoczynku budzą raczej odrazę niż zainteresowanie, lecz od strony teoretycznej są niezwykle interesujące. Nie rozstrzygnięto jednoznacznie, czy przedmiotem ochrony są tu wartości zbiorowe, czy indywidualne. Choć liczba skazań za omawiane zachowania jest niewielka³⁹, to i tak ich redakcja ulega zmianom. Świadczy to o tym, że ustawodawca jest świadomy problemów, zarówno na gruncie orzecznictwym, jak i teoretycznym, związanych z danym typem przestępstw. Pomimo niewielkiej liczby popełnianych przestępstw, a tym samym stosunkowo nielicznego orzecznictwa w danej kwestii, spory interpretacyjne i doktrynalne są na tyle doniosłe, że prawodawca nie jest wobec nich obojętny. Upraszczając: w przypadku dużej liczby przestępstw istnieje wyższe prawdopodobieństwo wystąpienia sytuacji skrajnych, powodujących rozbieżności co do wykładni przepisów. Nie dziwią

³⁸ Szerzej: M. Budyn-Kulik, *Strona podmiotowa*, [w:] *Prawo karne materialne...*, s. 232.

³⁹ <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63618,Zniewazenie-zwlok-ludzkich-ograbienie-grobu-art-262.html> (dostęp: 19.11.2023).

wówczas zmiany przepisów wynikające z praktyki orzeczniczej i sporów doktrynalnych. Jednakże gdy przestępstwa popełniane są rzadko, a mimo to powstają na tyle istotne rozbieżności w orzecznictwie, że doprowadzają do zmian strukturalnych przestępstwa, wskazuje to na brak jednolitości w danej kwestii, zarówno w ustawodawstwie, jak i w sądownictwie oraz w doktrynie. Najbardziej kontrowersyjne wciąż pozostaje określenie przedmiotu danych przestępstw, to jest chronionego dobra prawnego. Przedmiot innego sporu w omawianym zakresie skupia się wokół zachowań związanych z zaborem mienia ze zwłok lub z miejsca ich spoczynku. Jak się wydaje, rozwiązanie przyjęte w kodeksie karnym z 1969 roku było rozsądne i pozwalało wyeliminować, niezależnie od założeń aksjologicznych, spory co do strony przedmiotowej przestępstwa. W pewien sposób ujednoliciło również przedmiot ochrony. Obecnie wskazane kwestie pozostają nierozwiązane na gruncie aktualnie obowiązującego kodeksu karnego, o czym świadczy między innymi wskazywanie w doktrynie i orzecznictwie ponad dziesięć różnych indywidualnych przedmiotów ochrony danego przestępstwa — obejmujących zarówno dobra indywidualne, jak i zbiorowe⁴⁰, co pozwala przedstawicielom wielu dziedzin nauki na podjęcie dyskursu w tym przedmiocie celem wypracowania rozwiązania najbardziej przystającego do rzeczywistości i dostępnego poziomu wiedzy.

Bibliografia

Opracowania

- Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989.
- Bojarski T., *Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982.
- Buchała K., *Odpowiedzialność za przestępstwa kwalifikowane przez następstwa czynu*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1972, nr 1, s. 18–30.
- Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M., *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2016.
- Ćwiąkalski Z., *Komentarz do art. 262 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, red. W. Wróbel, A. Zoll, 2013, LEX nr 172405.
- Flemming M., Kutzmann W., *Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu*, Warszawa 1999.
- Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2002.
- Gruszecka D., *Komentarz do art. 262 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, 2014, LEX nr 168423.
- Gruszecka D., *Pojęcie dobra prawnego w prawie karnym*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty studenckie” 2008, nr 1, s. 135–155.

⁴⁰ R. Stefański, *Przestępstwo znieważenia...*, s. 20–21 (nienaruszalność przedmiotów znajdujących się przy zmarłych oraz nienaruszalność materialna miejsca spoczynku zwłok; instytucja obrzędu żałobnego; uczucie wobec zmarłych wyrażające się szacunkiem wobec zwłok, prochów ludzkich i miejsc spoczynku; cześć, szacunek i spokój należne zmarłym i miejscu ich wiecznego spoczynku; uczucia ludzi związane z kultem zmarłych, zwłaszcza osób bliskich zmarłemu; godność człowieka; szacunek dla zwłok ludzkich i miejsca ich pochówku oraz ochrona ich poważania, a także bliskich).

- Kochanowski J., *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa w kodeksie karnym*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 1, s. 62–70.
- Lach A., *Komentarz do art. 262 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzeszek, Warszawa 2016, LEX nr 513378.
- Lernell L., *Wykład prawa karnego. Część ogólna*, t. 1, Warszawa 1969.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Mirgos Z., *Ochrona wolności sumienia i wyznania w polskim prawie karnym*, Warszawa 1985.
- Mirgos Z., *Przestępstwa przeciwko uczuciom religijnym w polskim kodeksie karnym z 1932 r.*, „Wojсковy Przegląd Prawniczy” 37, 1982, nr 1, s. 194–199.
- Mozgawa M., *Komentarz do art. 262 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2015, LEX nr 486987.
- Muc A., *Śmierć i pogrzeb w chrześcijańskim Egipcie (IV–VIII w.)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 45 2012, nr 2, s. 245–256.
- Paprzycki R., *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2015.
- Raglewski J., *Komentarz do art. 216 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, red. A. Zoll, 2013, LEX nr 172346.
- Stefański R., *Przestępstwo znieważenia zwłok, prochów ludzkich lub grobu (art. 262 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 10, s. 19–28.
- Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1975.
- Wolter W., *Wykład prawa karnego na podstawie kodeksu karnego z 1969 r.*, cz. 1. *Część ogólna*, z. 1. *Nauka o ustawie karnej i przestępstwie*, Kraków 1970.
- Wolter W., *Z rozważań nad kwalifikowanymi typami przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 8–9, s. 25–33.

Akty prawne

- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 roku — Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. z 1944 r. Nr 6, poz. 27; tekst jedn. Dz.U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107).
- Dekret z dnia 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. z 1946 r. Nr 30, poz. 192).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 roku — Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 roku — Kodeks karny wojskowy (Dz.U. z 1932 r. Nr 91, poz. 765).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94).

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 1938 roku, III K 2547/37, LEX, nr 75331.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 1948 roku, WaK 178/48, LEX, nr 1674301.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 1958 roku, IV K 664/57, OSN, PG 1958, nr 10, s. 15–16.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1959 roku, IV K 1144/58, OSN, PG 1959, nr 4, s. 14.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 września 1987 roku, VI KZP 24/87, LEX nr 20248.
- Uchwała Sądu Najwyższego z 29 października 2012 roku, I KZP 12/12, LEX nr 1227992.

Strony internetowe

- <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-13/63618,Zniewazenie-zwlok-ludzkich-ograbenie-grobu-art-262.html> (dostęp: 19.11.2023).